

**Державний
історико-архітектурний заповідник
у м. Святогірську**

**Святогірський альманах
2 0 1 1**

Збірка наукових праць

I. Археологічні дослідження.

II. Історичні дослідження. Музеєзнавство.

III. Додаток до розділу II.

Донецьк
2011

УДК 903.26
ББК Т4(4УКР)
С.25

Святогірський альманах-2011 Збірка наукових праць.
КЗ «Державний історико-архітектурний заповідник у м. Святогірську».
Донецьк. Видавництво «Донбас», ТОВ «РА Ваш імідж», 2011. – 204 с.

Редакційна колегія

Добров П. В. – докт. істор. наук, проф. (гол. редактор)
Колесник О.В. – канд. істор. наук, доцент (заст. гол. редактора)
Єрхов Р.П. – докт. істор. наук, проф.
Нікольський В.М. – докт. істор. наук, проф.
Пірко В.О. – докт. істор. наук, проф.
Крапівін О.В. – докт. істор. наук, проф.
Темірова Н.Р. – докт. істор. наук, проф.
Дедов В.М. – редактор-упорядник

В збірнику «Святогірський альманах-2011» публікуються результати наукових досліджень останнього часу, які присвячені історико-культурній спадщині Святогірського історичного ареалу в Донецькій області та окремим об'єктам культурної спадщини України.

До збірки залучені статті, повідомлення науковців Державного історико-архітектурного заповідника, інших музейних і наукових закладів Донецької, Харківської, Рівненської областей.

Рекомендовано до друку Науковою радою КЗ «Державний історико-архітектурний заповідник у м. Святогірську», протокол № 5 від 14.11.2011 р.

ISBN 978-617-638-075-7

© КЗ «Державний історико-архітектурний заповідник
у м. Святогірську», 2011

Дослідження стоянки пізнього палеоліту біля с. Кам'янка на Харківщині у 2010-2011 рр.

Пам'ятка знаходиться на мисі біля впадіння в р. Сіверський Донець невеличкої правої притоки р. Суха Кам'янка, в 1,5 км на південний схід від с. Кам'янка Ізюмського району Харківської області. Мис являє собою горизонтально виположену терасу, що піднята над рівнем р. Сіверський Донець на 8-10 м. Територія мису розорується, земля належить фермерському господарству "Іскра".

Пам'ятку було відкрито в 2004 році під час розвідок, проведених експедицією Харківського історичного музею під керівництвом автора. На поверхні мису біля впадіння в р. Сіверський Донець р. Суха Кам'янка було зібрано численний підйомний матеріал, який включав комплекси пізнього палеоліту, неоліту, комплекс бронзового віку та раннього середньовіччя. На жаль, оранка знищила всі культурні шари, крім пізньопалеолітичного, який постраждав частково. Саме цей комплекс і став основною метою досліджень. В 2004 р. в північно-східній частині мису було закладено 2 шурфи, опис геологічної стратиграфії яких було складено д. г. н. Герасименко Н. П. На основі аналізу положення знахідок в культурному шарі, кількісного та якісного складу колекції крем'яних виробів із шурфів та зборів підйомного матеріалу, було зроблено висновок, що на мисі між річками Суха Кам'янка та Сіверський Донець локалізована нова пам'ятка, яку можна датувати пізнім палеолітом.

Стаціонарні дослідження пам'ятки були розпочаті у 2005 році. Протягом 2005-2009 років досліджено ділянку площею 78 м², одержано колекцію із 4723 предметів. В 2010 р. досліджена площа становила 12 м², у 2011 р. – 15 м².

Культурні рештки, представлені розщепленим кременем, фрагментами кісток тварин, дрібними шматочками вохри та вугілля, утворюють розтягнутий по вертикалі горизонт знахідок, що не має специфічного забарвлення. Найбільша концентрація знахідок спостерігається частково в темно-коричневому, світло-коричневому та жовтуватому-палевому суглинку, окремі артефакти зустрічаються також в гумусовому горизонті та в типовому лесі. Відзначено деяке падіння залягання культурного шару з півдня на північ і з заходу на схід, що відповідає зниженню рель'єфа в бік річок Сіверський Донець та Суха Кам'янка, а також пов'язане з особливостями ґрунтоутворення в голоцені.

Крем'яні знахідки мають добрий стан збереженості, не обкатані, їх поверхня вкрита шаром патини та кальцитовими патьоками. В якості сировини використовувався місцевий темно-сірий високоякісний кремій.

У 2010 р. зі східної сторони до розкопаної ділянки було зроблено прирізку

12 м², відповідно квадрати 1-2 – К-П (*Рис. 1,2*). Використовувалась методика дослідження шару умовними горизонтами потужністю близько 5 см. Всі знахідки по можливості лишались на місцях до остаточної фіксації. Колекція пізньопалеолітичних артефактів налічує 673 предмети і розпадається на наведені нижче групи. Нуклеуси: 3 двохплощинкові підпризматичні, 3 двохплощинкові торцеві, 1 конічний (*Рис. 1,3*), 5 нуклеїдних уламків. Група технічних сколів налічує 43 екземпляри і представлена сколами формування та підживлення нуклеусів, реберчастими сколами та їх фрагментами, сколами підправки площадки нуклеусів. Відщепів та їх фрагментів 175 екземплярів, з них 7 первинні, 44 напівпервинні; 48 пластинчасті. Пластинки та їх фрагменти налічують 57 екземплярів, мікропластинки та їх фрагменти – 17 екземплярів. Знаряддя із вторинною обробкою представлені кінцевим скребком на пластині з ретушованим довгим краєм (*Рис. 1,4*), фрагментом масивного відщепу з ретушованими ділянками (*Рис. 1,5*), скребловидним знаряддям на реберчастому сколі. Лусочок 217, з них 10 первинні, уламків різних розмірів та форми 163 екземпляри. На досліджені площі знахідки розподілялись нерівномірно, утворюючи ділянки більшої чи меншої концентрації крем'яних артефактів. Чітко виражені скупчення не простежуються, деяке ущільнення знахідок у західній частині не становить продовження скупчень, досліджених у попередні роки. Південні квадрати 1-2-К-Л містили переважно уламки та лусочки, тільки в кв. 1-К знайдено підпризматичний нуклеус та в кв. 1-Л 2 масивні відщепи. В північному напрямку зростає кількість дрібних артефактів – фрагментів пластинок, відщепів, уламків та лусочок. Невизначне скупчення, що складається зі сколів формування та підправки нуклеусів, відщепів та пластинок, простежується в кв. 2-Н-О. На кордоні кв. 2-О-П – ще одне скупчення: масивний відщеп з ретушованими ділянками, кінцевий скребок на пластині з ретушованим довгим краєм, відщепи, пластинки, сколи підправки нуклеусів, лусочки. В кв. 1-М-О-П знахідки розташовані смугою, не утворюючи виражених скупчень. На дослідженій ділянці зафіксовано 3 фрагменти перепалених трубчастих кісток дрібної тварини чи птаха та фрагмент стінки трубчастої кістки великої тварини.

Для встановлення меж розповсюдження знахідок було закладено 2 шурфи №10 та №11 відповідно сітці квадратів 5-Н та 1-Ч. Шурф №10 дав по 3 відщепи та пластинки, кілька уламків – схоже, що знахідки не поширюються в східному напрямку. Натомість в шурфі №11 виявилось багато артефактів вже починаючи з глибини 0,5 м, зважаючи на це його було законсервовано.

В 2011 р. з північної сторони до дослідженої ділянки було зроблено прирізку площею 15 м², навколо шурфу №11 (*Рис. 1,2*). Було використано методику дослідження шару умовними горизонтами з фіксацією артефактів на місці знахідки. Пізньопалеолітична колекція налічує 481 предмет і складається із

наступних груп. Нуклеуси: спрацьований двохплощадковий (Рис. 2,8), двохплощадковий, що використовувався як відбійник (Рис. 2,9), спрацьований чотириплощадковий аморфний та одноплощадковий (Рис. 2,7). Технічні сколи складають групу із 43 екземплярів, до неї входять сколи формування і підправки нуклеусів, реберчасті сколи, різцевий відщепок. Відщепів та їх фрагментів 154, з них 7 первинні, 57 напівпервинні, 41 пластинчасті. Пластинки та їх фрагменти утворюють групу з 26 екземплярів, 13 мікропластинок представлені фрагментами. Група знарядь нечисленна: боковий різець на пластинчастому відщепі (Рис. 2,5), скребловидне знаряддя на масивному сколі формування нуклеусу (Рис. 2,1), пластинка двоскатна з ретушованою виїмкою (Рис. 2,2), відщеп пластинчастий з ретушованою ділянкою (Рис. 2,4), відщеп з ретушованою ділянкою (Рис. 2,3), відщеп з ділянкою ретуші утилізації. Лусочок - 197, уламків різних форм та розмірів - 35. На дослідженій ділянці простежено одне скупчення кременю, що знаходилось в кв. -1-1-Ц та 1-Ч. Тут знаходились майже всі нуклеуси та більшість сколів їх формування і підправки, в кв. 1-Ц локалізовано групу вторинних відщепів та пластинок (як цілих, так і фрагментованих), що лежали дуже щільно. Є кілька випадків ремонту. На цій ділянці зафіксована і переважна більшість всіх знайдених лусочок. В інших квадратах на площі розкопу щільність знахідок невелика, скупчень вони не утворюють. Знайдено кілька фрагментів перепалених трубчастих кісток невеликої тварини або птаха, кілька дрібних шматочків вохри.

В колекції 2010-2011 рр. представлені також артефакти, що походять із зруйнованих оранкою шарів неоліту-єнеоліту. Знахідки, що відносяться до цієї групи, походять, переважно, з верхнього шару ґрунту, що зруйнований оранкою. Також вони спущені по кротовинах в культурний шар пізнього палеоліту, але дуже чітко відрізняються завдяки характеру сировини та відсутності патини. В якості сировини використовувався коричневий (від темного до світлого) або світло-сірий матовий непрозорий кремій. Виходи коричневого кременю у вигляді кори вивітрювання знаходяться на цьому ж мису, на його найвищій ділянці. Тут і зараз спостерігаються розсипи цього кременю у вигляді жовен та природно розколотих шматків. За два останні роки зібрана колекція, що налічує 109 предметів. До неї входять: нуклевидний уламок, відщепи та їх фрагменти (52 шт.), 2 фрагменти пластинок, 2 сколи підправки нуклеусів, лусочки, уламки. Серед найбільш цікавих знахідок можна відзначити олівцеподібний нуклеус із світло-коричневого кременю, пластину з ретушшою з довгих країв (Рис. 2,6) та заготовку біфаса.

Таким чином, на досліджених в 2010-2011 рр. ділянках пізньопалеолітичний кремій починає зустрічатися від поверхні (в шарі оранки залягає у перевідкладеному стані), досягаючи найвищої концентрації на стику давньогоголоценового ґрунту та причорноморського лесу. В культурному шарі

зустрічаються дрібні фрагменти трубчастих кісток великої тварини (бізон?), та уламків кісток дрібної тварини чи птаха, останні, як правило, перепалені. Присутні також дрібні шматочки червоної та жовтої вохри. В цілому культурний шар зруйнований внаслідок процесів ґрунтоутворення та площинного змиву в бік річок Сіверський Донець та Кам'янка (в північному та східному напрямках) та сильно пошкоджений риучими тваринами. Тому для його характеристики краще підійде визначення «горизонт знахідок». В той же час він є достатньо інформативним для вирішення питань реконструкції способу життя пізньопалеолітичного населення даного регіону.

Ілюстрації

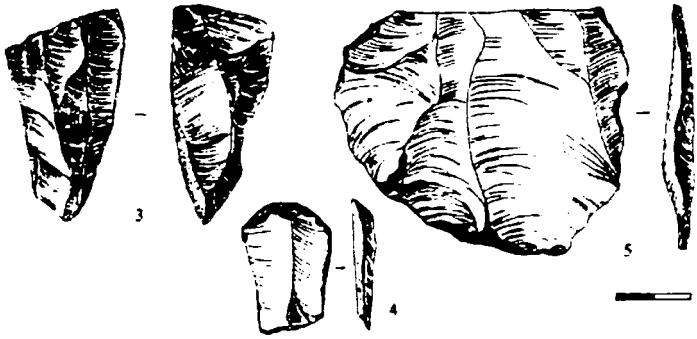
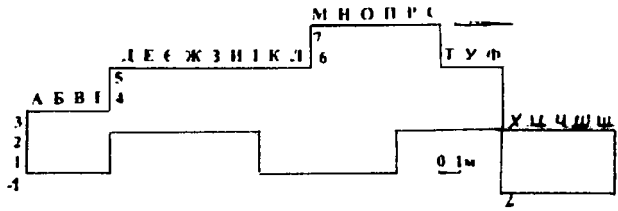
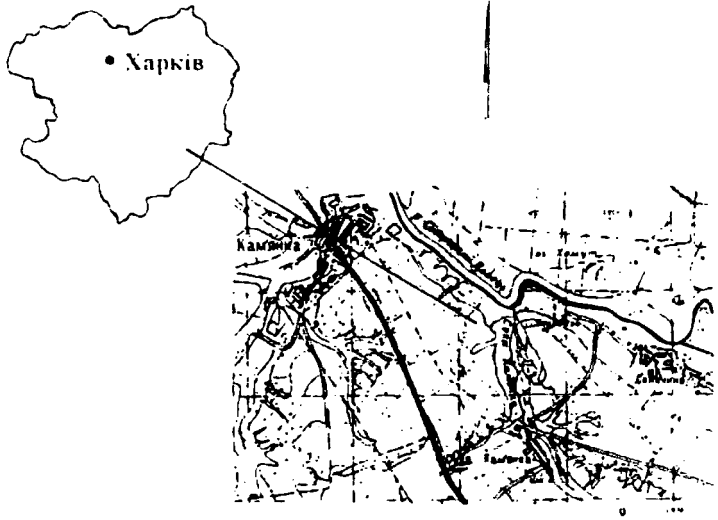

Рис. 1. Стоянка біля с. Кам'янка:

1 – розташування пам'ятки; 2 – план розкопу; 3-5 – крем'яний інвентар

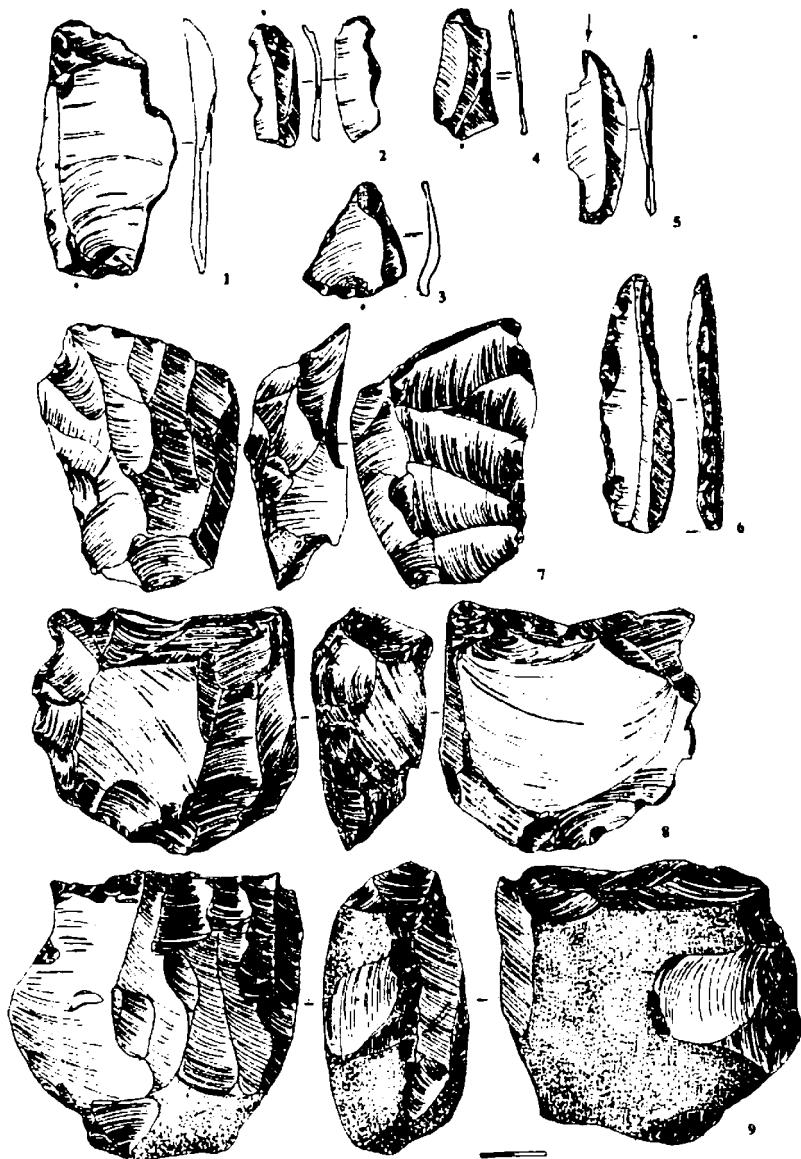

Рис. 2. Стоянка біля с. Кам'янка:
1-9 – крем'яний інвентар